



Ankara'dan Taşkent'e
Gönül Köprüsü

Ali Şîr Nevâî ve Eserleri Sempozyumu

Ankara-Taşkent
Bildiriler Kitabı

Editör: Emek ÜŞENMEZ

Ankara'dan Taşkent'e Gönül Köprüsü

Ali Şîr Nevâî ve Eserleri Sempozyumu

Ankara-Taşkent Bildiriler Kitabı



Editör
Emek ÜŞENMEZ



95. yıl



“AZAL NAQQOSHI TARH AYLARDA...”	165
Abdulkamol Abduljalilov	
НАВОИЙ ТИЛИ – МИЛЛАТ БОЙЛИГИ	175
Ахмад Куронбеков	
“ЧИН ФИЗОЛИ” МУЪЖИЗАСИ	185
Ахмад Куронбеков	
НАВОИЙ АСАРЛАРИДА ИШҚИНИНГ ТАРАННУМИ	195
Ахмад Куронбеков	
NAVOIY AN’ANALARI TAKOMILIDA NAZIRALARNING O’RNI	211
Adizova Iqboloy Istamovna	
НАВОИЙ АСАРЛАРИНИНГ МАТНИЙ ТАДҚИҚИ	221
Қувонгов Зариф Омонбоевич	
NAVOIY SHUNOSLIKNING ECHIMINI KUTAYOTGAN MUAMMOLARI	229
Jumaxo‘ja Nusratullo Ataullo o‘g‘li	
ALISHER NAVOIY – O‘ZBEK ADABIY TILINI MUMTOZLIK DARAJASIGA KO‘TARGAN SIYMO	239
Baxtiyor Abdushukurov	
ALISHER NAVOIYNING “SAB’AI SAYYOR” DOSTONIDAGI ZAYD ZAHOB OBRAZI TALQINIGA DOIR YANGICHA QARASHLAR	251
Umarov Sardorbek Akmalovich	
“SADDI ISKANDARIY” DOSTONIDA TAMAGIRLIKNING QORALANISHI	261
Ziyayeva Yulduz Temirxonovna	
ALISHER NAVOIY MUALLIFLIK KORPUSINI TUZISHNING LINGVISTIK JHATLARI	267
G‘ulomova Nargiza Sa’dullayevna	
ALISHER NAVOIY SHE’RIYATIDA BAYT POETIK BIRLIGINING MUSHOHADA ETILISHI	271
Jo‘rayeva Nazokat Gulmuradovna	

ALISHER NAVOIY MUALLIFLIK KORPUSINI TUZISHNING LINGVISTIK JIHATLARI

G'ulomova Nargiza Sa'dullayevna

Navoiy viloyat xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy
markazi "Tillarni o'qitish metodikasi" kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Maqolada Navoiyning mualliflik elektron korpusini tuzishning o'ziga xos jihatlari to'g'risida yozilgan. Mutafakkir ijodida qo'llanilib, bugunda tushunish qiyin bo'lgan so'zlarni qiyosiy - tahlil etish, ularning semantik teglari bazasini yaratishning ilmiy va amaliy ahamiyati haqida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: intellektual, texnologiya, korpus lingvistikasi, matn, milliy korpus.

Аннотация: В статье написано об особенностях создания авторского электронного корпуса Навои. Применительно к творчеству мыслителя были сделаны рассуждения о научном и практическом значении сравнительного анализа слов, трудных для понимания по слогам, создания базы их смысловых обозначений.

Ключевые слова: интеллектуал, технология, корпусная лингвистика, текст, национальный корпус.

Abstract: The article describes the features of creating the author's electronic case of Navoi. In relation to the work of the thinker, arguments were made about the scientific and practical significance of the comparative analysis of words that

are difficult to understand by syllables, and the creation of a base for their semantic designations.

Keywords: intellectual, technology, corpus linguistics, text, national corpus.

Mamlakatimizda ta'lim tizimini isloh qilish orqali yosh avlodni har tomonlama barkamol insonlar etib voyaga yetkazish bosh vazifa sifatida qo'yilmoqda. Ta'limning maqsadi, eng avvalo, inson ongini rivojlantirishdir. Chunki har qanday mamlakatning kelajagi, ertangi kuni uning tabiiy boyliklariga emas, balki fuqarolarining saviyasiga bog'liqdir. O'zgarishlar davrida ta'lim tizimi ijtimoiy jarayonlardan kelib chiqqan holda shiddat bilan rivojlanishni taqozo etadi. Ta'lim orqali jamiyatda kelajakdagi vazifalarni bajarishga qodir bo'lgan yangi avlod shakllantirilganligi bois ham ta'lim sohasi mamlakat taraqqiyotining muhim strategik yo'nalishi hisoblanadi. "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi"ga erishishda ilg'or kommunikatsion texnologiyalar, shuningdek zamonaviy soha hisoblangan komputer lingvistikasi sohasi ham muhim hisoblanadi.

Kompyuter lingvistikasi tilshunosligining mustaqil bo'limi – korpus lingvistikasi zamonaviy amaliy tilshunoslikning asosiy va bugungi kun ilmi uchun muhim istiqbolli yo'nalish ekanligi jahon tajribasidan ma'lum. O'zbek tili milliy korpusini yaratish fan oldida turgan dolzarb vazifalardan biri ekanligi ta'kidlangan lozim.

Tilni o'rgatishda lug'at boyligining kattaligini ko'rsata olish, so'zning qo'llanish imkoniyatini u yoki bu grammatik konstruksiya orqali tushuntirish uchun misollar massivini ko'rsatishda korpus juda qo'l keladi. Til ta'limi uchun muhim bo'lgan misolning doimiy yangilanib borishi, buni aks ettirib turish xususiyati hamda imkoniyati faqat korpusda mavjud. O'qituvchi yangi, ishonarli, cheksiz hamda xilma-xil misollarni shu yerdan topa oladi hamda topshiriq, mashqlarni belgilashda qiynalmaydi va bir necha daqiqada mavzu bo'yicha yangi-yangi misollardan iborat topshiriqlarni tayyorlay oladi. Korpusda mavjud matnlarni saralash imkoni bor, misolni barcha matnlardan emas, balki tadqiqotchi uchun kerakli bo'lganini ajratish mumkin. Zero, korpus matnlarini belgilangan davr (hatto aniq yilgacha), matnning aniq bir turini tanlab olish imkoniyati mavjud. Turli mavzu va janrdagi matnlar bilan korpusning doimiy boyitilishi korpusning asosiy xususiyatidan biri hisoblanib, u yo'naltirilgan ta'lim imkoniyatlarini kengroq ochadi.

Aslida, juda katta imkoniyatni boy beryapmiz. Korpus juda katta hajmdagi matnlar yig'indisi, ekanligini inobatga oladigan bo'lsak, Navoiy korpusini yaratish ayni muddao va hatto o'ta dolzarb hisoblanadi. Navoiy o'z ijodida 26 035 dan ortiq so'zni ishlatganligi ma'lum. Bunday katta hajmdagi ma'naviy xazina korpusga jamlansa, nazmiy asarlarda bugungi zamon g'azalxoni uchun tushinish qiyin bo'lgan so'zlarga osonlik bilan javob topiladi. Bu esa mumtoz adabiyotimizga aholining juda keng qatlamini tushinishi va qiziqishini yanada kuchaytiradi.

Jumladan, Alisher Navoiyning "Badoy'e ul-vasat" devonida uchraydigan izohtalab so'zlar korpusga jamlanishi milliy tilshunosligimizning yanada rivojlanishida muhim vosita bo'ladi. Devondagi so'zlarni tahlil qilish jarayonida bir so'zning o'nlab ma'nolarda kelishiga guvoh bo'ldik, bunday noyob hodisa Navoiyning so'z mulkining sultoni ekanligidan dalolat bersa, ikkinchi tomondan so'z imkoniyatlarimizning naqadar keng ko'lamli ekanligini belgilaydi. Devonda uchraydigan ahl, dahr, mehr, la'l, lutf, quyosh, jins, jism, jola, jom, jon, bahra, mavzun, majma', mazbut, mamlu, mezon, misol, nazar, nasm, na'l, naql, naqsh, nesh, nigor, ovuch, odat, ozoda, ozor, oy, oyin, savod, sarv, safo, safha, saqat, siym, sin, sipah, sifat, timsol, tig' kabi so'zlarning o'nlab ma'nolari mavjudki, g'azallar ma'nosini tahlil qilishda mazkur so'zlarning asl ma'nolarini topish uchun Alisher Navoiy asarlari tilining 4 jildlik izohli lug'atidan izlab topish ancha vaqtni egallaydi. Masalan, la'l so'zini tahlili o'rganadigan bo'lsak quyidagi jadvalda berilgani kabi qator ma'nolarni anglashiga muayassar bo'lamiz.

Navoiy g'azallarida "la'l" so'zi tez tez uchraydi, biroq bu qaytariqlar bizga noxus tuyilmaydi, aksincha, kuchli zavq uyg'otadi, shoiming zakovati, topqirligiga qoyil qolamiz, qarshimizda o'ziga xos bir o'zakli, talaffuzi, shakli o'xshash, ammo ma'nolari xilma-xil so'zlar vositasida barpo bo'lgan hayratomuz san'at namunasi. Go'yo usta zargar bir bo'lak javohirdan turfa tarovatli marvarid donalarini suftalab, ipak ipga tizib chiqqanday.

So'z (shakl)	Izohi / ma'nodoshi	Misra (shakl)
la'l	qizil lab	La'lingg'a yetib xora agarchi ushatibdur
la'l	qizil rangli qimmatbaho tosh	Chun anda yetib la'l bo'lub qadrd xoro
la'li shirin	shirinso'z	Kaloming labi la'li shirin aro
la'l	o'tli	Labing hajrida jismim konidin bir pora la'ledur
la'li	qizil-qizil lab	Joni xunxoring'a ham ul la'li ruhafzo balo
la'li xandon	tabassumli lab	Dardi hajring'a ul ikki la'li xandondur davo

la'l	nodir lab	La'ling g'amidin suda gul yafrog'i kelgandek
la'li	sevgilining labi	Topmasa jonbaxsh la'ling muktasidin jon sabo
la'lgun	qonga bo'yalgan	Kim, bo'hubtur la'lgun atlasda soyir oftob
la'l	qizil rangli may	Mayi la'ling ne ajab bodaki, kayfiyatidin
la'l	qizil lab	Vah, ne muhlik hol erur jonimg'a la'ling hajrida
la'l	qizil rangli may	Mayi la'lingg'a ne kayfiyat erdikim, nasimidin
la'l	harorati lab	Ko'ngulda otashin la'ling g'ami, ayb etna krysankim
la'li shakarxanda	shirinso'z	Xasta jonim za'fig'a la'li shakarxandig' iloj
la'lrang	qizil rangli	Bu la'lrang boda, ul sog'ari zarandud
la'l	sevgilining qizil labi	Bir parivash la'lidin may, husnidin gulzori bor
la'l	olovdek yashnab turgan lab	Yuzinda partavu ul partav ichra la'lini ko'rkim
la'l	o'tli lab	Bu ishda otashin la'ling ayon qilgan tabassumdek
la'lgun	qizil rangli	Soqiyo, gar la'lgun may tutsa bo'lmas yorg'a

O'z kelajagini o'ylagan har bir davlat jamiyat hayotidagi shaxsга taalluqli barcha ijtimoiy ta'sirlarni insonning rivojlanishi uchun, uning o'zligini anglashi va namoyon qila olishi uchun maqsadli ravishda yo'naltira olgan bo'lishi kerak.

Mamlakatimizda "Tilga e'tibor – ma'naviyatga e'tibor" ustuvor yo'nalishlaridan biri darajasiga ko'tarildi. Shu boisdan ona tilimizni asrab-avaylash, boyitish, undan amaliy foydalanish samaradorligini oshirish bilan birga, o'zbek tilining zamonaviy axborot-kommunikatsiya tizimida keng qo'llanishiga erishish kechiktirib bo'lmaydigan, dolzarb vazifaga aylandi. Korpus lingvistikasi istiqbolli ilmiy yo'nalishi sifatida o'zbek tili milliy korpusini yaratish, mualliflik korpusi tuzishning lingvistik asoslarini ishlab chiqish, lingvistik modellarni tuzish singari masalalarni zamonaviy ilmiy tamoyillar asosida tadqiq etish fanimiz oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alisher Navoiy. *Muhokamatu-l-lug'atayn*. – T.: Akademnashr, 2017.-128 b.
2. Alisher Navoiy. *Badoe'ul-vasat*. O'n besh tomlik. 3-tom. T.: O'zbekiston badiiy adabiyoti nashriyoti, 1968-yil. – 411 b.
3. Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug'ati. 4 tomlik. – T.:Fan nashriyoti,1983-yil.
4. Madayev O. *Navoiy suhbatlari*. – T.: O'qituvchi, 2018. – 248 b.
5. Abjalova M. *Tahrir va tahlil dasturlarining lingvistik modullari*. [Matn] : monografiya / M.A. Abjalova. – Toshkent: Nodirabegim, 2020. – 176 b.
6. Xamroyeva Sh.M. *O'zbek tili mualliflik korpusini tuzishning lingvistik asoslari*[Matn] : monografiya / Sh.M.Xamroyeva. – Toshkent, 2020. – 260 b.